

A „HALÁLIGAZGATÁSI” REND(SZER) RABSZOLGÁI

Minden társadalom életében és működésében meghatározó jelentőségű, hogy miként vélekednek a rendről, a rendfenntartásról. És ez utóbbi érdekében milyen típusú szervezeteket hoz létre, miként működteti ezeket. Egy közösség állammá válása azt is eredményezi, hogy másként gondolkodik, gondoskodik a rendről, mint korábban. Ez nemcsak a történelem során változott, hanem egy adott időszakban országonként is eltérő.

A náci birodalom rendszere semmilyen formában nem alapult a totális hatalmat gyakorlók és az állampolgárok együttműködésén. Alapja a félelemkeltés és a fizikai-lelki terror volt. Ennek szellemében működött az állam- és közigazgatás és ez irányította a gyilkoló gépezetet, többek között a rendészeti szerveket. Először Németország, majd sorban más államok etnikai, társadalmi, vallási csoportjait ítelték gyors vagy lassú halálra. Ezen csoportok közül most elsősorban a legsúlyosabban é legtragikusabban érintett zsidósággal foglalkozunk, kiragadva az emberirtás néhány olyan aspektusát, amely azt mutatja be, hogy a náci diktatúra hogyan használta fel az embereket saját megölésükre anélkül, hogy az áldozatok tisztában lettek volna szerepükkel. Ezt a gyilkolási folyamatot nevezem a „haláligazgatás” rendszerének, melynek zsidó „alkalmazottai” éppúgy áldoztok, mint akiknek a megöléséhez hozzájárultak; akkor még reménykedtek, hogy rájuk nem ez a sors vár. Tehát a fizikai megsemmisítésre ítélt zsidókat a deportálást megelőző összegyűjtés során a gettóban, majd a megsemmisítő táborokban is felhasználta az emberirtó gépezet a helyi „közigazgatás” működtetésére. Azaz saját haláluk részeseivé tette őket.

A koncentrációs tábor működtetésében közreműködő foglyokat Primo Levi „kivételezettek kivételezettjeiként” aposztrofálta, „vagyis akik a táborhatóságok szolgálatába álltak, s ennek révén tettek szert kiváltságokra, kézenfekvő okokból egyáltalán nem tanúskodtak, vagy ha mégis, hát hiányosan, a tényeket elferdítve vagy egyenesen meghamisítva.” Ez egyúttal magyarázat arra is, hogy a visszaemlékezések – szerinte – miért nem a teljes valóságról szólnak.¹ A német hatóságokkal való együttműködésre kényszerített zsidókat a varsói Judenrattól kezdve a Sonderkommandóig a nácik külső segédcapatai közé sorolta.

A gettókba zárt zsidó közösség igazgatási feladatait – elsősorban a nácik elvárásainak, parancsainak teljesítését – a németek „közreműködésével” létrehozott 12-14 fős Zsidó Tanácsok látták el, melynek tagjai a legbefolyásosabb emberekből álltak. A tanácsok létrehozására a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA) vezetője Reinhard Heinrich adott parancsot 1939. szeptember 21-én. A tanácsok szervezték meg jegyrendszer alapján az élelmiszerellátást, nyilvántartásokat vezettek, ingatlanokat utaltak ki és biztosítaniuk kellett a közrendet. Ennek érdekében hozták létre a Jüdischer Ordnungsdienstet, a Zsidó Gettórendőrséget (Rendfenntartó rendőrséget). A zsidó rendészet feladata volt a gettó belső rendjét fenntartani, a deportálásokra kijelölt személyek előállítását. A szervezet működtetésére nem álltak rendelkezésre kellő mértékben kidolgozott

¹ Primo Levi: Akik odavesztek és akik megmenekültek. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1990. 15-16. o.

jogszabályok. (Munkájukat, szerepüket plasztikusan mutatja be a „Schindler listája” című film.)

A gettó kapuiból ezek a rendőrök álltak, de nem egyedül, hanem a lengyel rendőrség tagjaival együtt. Ellenőrzés céljából német katonák is őrködtek a kapukban. A rend fenntartása csak az egyik dolguk volt, mert ők szedték be a Tanácsnak fizetendő adókat és hozzájárulásokat, végezték a razziákat és gyakran ki is raboltak egy-egy lerazzázott háztömböt. A visszaemlékezések szerint (is) az összerabolt értékekből százalékot kaptak a tanácstól, amiből jól éltek családjukkal egyetemben. A gettórendőrség mind inkább gyűlölt fogalom lett a gettóban, csakúgy, mint a tanács is, akik jól éltek, folyamatosan megvesztegették a Gestapót és az SS-t is, de nem a zsidóság, hanem általában csak saját, szűk rokoni körük érdekében. Ebből a zsidók kivásárolhatták magukat. A zsidórendőrök nappal és éjjel is az utcákat járták és járőröztek, ők adták az őriséget a zsidónegyedek kapuinál és ellenőrzőpontjainál, intézkedtek a hullák összeszedéséről és a közrend fenntartásáról. Mindezt bikacsökökkel és gumibotokkal a kezükben tették, rendkívül brutális módon. A zsidó rendőrök nemcsak brutálisak, hanem rendkívül korruptok is voltak. Ha valaki megvesztegetett egy rendőrt, annak volt esélye nem belekerülni egy transzportba, vagy szerezni egy doboz gyógyszert. A legnagyobb létszámú rendőri egység a varsói gettóban működött mintegy 2500 fővel. A lodzi gettónak 1200, a lwowinak 500 fős volt a rendőri létszáma.

A varsói gettó ismert krónikása, Emanuel Ringelblum így írt a zsidó rendőrségről: „A zsidó rendőrségnek már a kitelepítés előtt is nagyon rossz híre volt. Ellentétben a lengyel rendőrséggel, mely nem vett részt a munkatáborokba irányuló razziákban, a zsidó rendőrség belevetette magát ebbe az ocsmány munkába. Szintén kirívóan korrupt és demoralizált volt. Az aljasság mélypontját azonban csak a kitelepítés során érte el. Egyetlen tiltakozó szó sem hallatszott a visszatartó feladat ellen, mely a saját testvéreik mérszárskére hurcolását jelentette. A rendőrség lelkileg fel volt készítve erre a piszkos munkára, ezért buzgón hajtotta végre. Utólag észbontó belegondolni: hogyan történt, hogy zsidók – túlnyomórészt művelt emberek, volt ügyvédek (a zsidó rendőrség tisztjeinek többsége a háború előtt ügyvéd volt) – maguk nyújtottak segítő kezét saját testvéreik kiirtásához. (...). A zsidó rendőrség kegyetlensége nagyon gyakran nagyobb volt, mint a németeké, ukránoké, letteké. Nemegy búvóhelyet a zsidó rendőrség "fedezett fel", amely "katolikusabb akart lenni a pápánál", hogy a megszállók kedvében járjon. Menekülőket, akik eltűntek a német szemek elől, a zsidó rendőr kapott el (...). A zsidó rendőrség általában érthetetlenül, vadul brutális volt. Honnan jött ez a veszettség zsidóinknál? Mikor neveltük ki ilyen gyilkosok százait, akik az utcán kapják el a gyerekeket, a kocsira zsúfolják és húzzák őket az Umschlagra? (a bevagonírozó placra) Mindennapos jelenség volt, hogy ezek a haramiák kezükkel és lábukkal fogva dobálták az asszonyokat a kocsikra (...).”²

Magyarországon is a zsidó rendőrség felállítása a gettósításhoz kapcsolódik. A zsidó rendőrségek felállítása az 1.520/1944. M. E. számú, késő áprilisi rendelet alapján történt, amely hivatalosan a cinikus „zsidók önkormányzata és érdekképviselője” címet viselte.³

A minszki gettó Zsidó Tanácsa az ellenállás tagjait a gettórendőrség soraiban rejtette el. „Itt volt a legkevésbé feltűnő a jelenlétük, mivel a rendőrség soraiban is – akárcsak az ellenállók között – elsősorban fiatal férfiakat találunk. Másrészt, a

² Ringelblum Emanuel: A varsói gettó krónikája 1939 szeptember – 1943 január. Varsó, 1988. 426-428. o

³ Veszprémy László Bernát: „Sorstársaiknak árulói”? Az 1944-es magyarországi gettósítás során felállított vidéki zsidó rendőrségek. Múlt és Jövő 2020/1. 67. o.

gettórendőrség tagjait nem deportálták, csak a gettó végső felszámolásakor, tehát addig biztonságban lehettek. Így időt nyertek az ellenállás megszervezésére.”⁴ A gettórendőrök többsége korábban a Maccabi sportegyesületben sportolt. A közrend fenntartása mellett ők kísérték el a gettón kívüli munkahelyekre a zsidó munkásokat, be- és kilépéskor létszámot ellenőriztek, motoztak, ruhaátvizsgálást tartottak. Volt, amikor az ellenállást, annak megszervezését segítették. A németek parancsára a Tanács tagjaival ők válogatták a deportálásokhoz, kivégzésekhez a gettólakókat. Emiatt nagyon negatívan ítélte/ítéli meg az utókor az ő tevékenységüket is. Ha a gettórendőr nem hajtotta végre a németek utasításait agyonlőtték vagy öngyilkos lett – ez általában a deportálásokhoz kapcsolódva következett be. De például Puznánban, miután kiderült, hogy együttműködnek az ellenállással, deportálták őket egy transzporttal. Ugyanakkor Vilniusban többször előfordult, hogy a nőket erőszakkal vitték abortuszra a gettórendőrség tagjai. A rigai gettórendőrök is támogatták az ellenállási mozgalmat.

A Magyar Zsidók Központi Tanácsának a gettókból érkezett napi jelentéseiben is szerepelnek a zsidó rendőrök. A kisvárdaiak május 8-án jelentik, hogy „A gettó zárt területen van körülkerítve, amit át lehet lépni, de csendőrzáratok cirkálnak a gettó körül, ezen kívül zsidó rendőrök állnak.” A mátészalkaiak pedig azt írják 17-én, hogy „A gettó zárt területen van körülkerítve, amit át lehet lépni, de csendőrzáratok cirkálnak a gettó körül, ezen kívül zsidó rendőrök állnak.” Az érsekújváriak jelentik 21-én, hogy a „Zsidó rendőrség, tűzoltóság megszervezése is megtörtént.” míg hat nappal később a kaposváriak hatvan, szolgálatot teljesítő zsidó rendőrrel számolnak be, hozzátéve, hogy zsidó bíróság is működik. A debreceni gettó május 30-án arról tájékoztatja a tanácsot, hogy „[május] 26. óta kilépési engedély nincs, saját rendőrség van, amely rendszeres jelentést ad az állami rendőrségnek és fenntartja a rendet. A gettóban állami rendőrség nincs, mindenért a zsidó rendőrség felelős.”⁵

A totalitárius rendszerek (Szovjetunió, náci Németország, „szocialista” Kína stb.) koncentrációs táborainak eredete, mint „börtön” – a búr háború (1899–1902) idejére nyúlik vissza és a britekhez köthető. A koncentrációs táborok országos hálózatának megszervezésével a nácik elsősorban az embereket akarták megfélemlíteni. Ahogy az SS a teljes rendőri apparátust fokozatosan befolyása alá vonta, úgy kerültek ki a légerek is az igazságszolgáltatás hatásköréből. A hagyományos igazságügyi és rendészeti apparátus egyes tagjai kezdetben megpróbáltak ellenállni, de ez eredménytelen próbálkozásnak bizonyult.

A németek többféle koncentrációs tábort hoztak létre és működtettek, kezdve a munkatáboroktól a megsemmisítőtáborokig. Voltak hadifogoly- és munkatáborok, kényszermunka-táborok, gyűjtőtáborok és kitelepítőtáborok, büntetőtáborok és végül a „megsemmisítő intézmények”, azaz a haláltáborok. Ez utóbbi kategóriába csak azokat a táborokat sorolják, amelyekben nem volt szelektálás, az ide deportált zsidókat azonnal megölték. Négy ilyen tábor működött: Belzec, Sobibór, Treblinka és Chelmno (Kulmhof). A négy haláltábor viszonylag kis területet foglalt el, és alig néhány tucat ember végezte itt a tömeggyilkolást. A zsidók tervszerű letartóztatása és koncentrációs táborokba szállítása 1938. június 15-én kezdődött. 1939 szeptemberében a Harmadik Birodalomban hat nagy

⁴ Csonka Laura: Gettók a Szovjetunió elfoglalt területein (1941-1943) Eszmélet 1992. tél. 142. o.

⁵ Molnár Judit: A Magyar Zsidók Központi Tanácsának megalakulása, működés (1944. március 20 – július 7.) 9-41. Molnár Judit: Napi jelentések a vidéki gettókból 50-148. In: Gettómagyarország 1944. Magyar Zsidó Levéltári Füzetek 2002/5.

koncentrációs tábor működött: Dachau, Sachsenhausen-Oranienburg, Mauthausen, Flossenbürg, Buchenwald és Ravensbrückben egy női tábor.

Általánosságban elmondható, hogy az állandó zsidó foglyokat két csoportra osztották. Az „udvari” zsidók (Hofjuden) szakmunkásokként dolgoztak, többek között ők tartották karban a gépeket. A „piaci” zsidók (Platzjuden) végezték a vasúti szerelvények kiürítését, tisztítását, ők vágták le a női foglyok haját, a „fogászok” tördelték ki a hullák aranyfogait, ők voltak a gyűrűk, ékszerek begyűjtői is. *„A foglyok részéről a koncentrációs táborok belső szervezete gyakran az önigazgatás elvére épült.”*⁶ A legmagasabb rangú – általában köztörvényes - fogoly az SS által kinevezett „táborrangidős” (Lagerältester) volt. Ahol antifasiszta fogoly töltötte be e tisztséget, ott a foglyok élete elviselhetőbb volt, de ez volt a helyzet a többi tisztségviselői beosztás esetén is. Feladata a tábor képviselete az SS felé volt, aki mindig számíthatott rájuk, ha valamit el kellett végezni. *„A feladat nagyon kényes és veszélyes volt, elvállalása bátorságot és felelősségérzetet kívánt. Egy alkalmatlan ember ezen a posztjon katasztrófát jelentett a táborra nézve.”*⁷ Bal kabátujján LA feliratú karszalagot viselt. Ő volt a tábor fogoly-diktátora. Egy SS-tiszt felügyelete alatt állt és kizárólag foglyok vezették a titkárságot. Ők szervezték a tábor egész belső igazgatását, a kartotékrendszer kezelését, a foglyok elhelyezését, az ételmezést, és általában minden logisztikai tevékenység elvégzését. Az évek során foglyok ezreinek életét mentették meg különböző módokon.

Az egyes lakótömbök élén a fogoly blokkrangidős blokkparancsnok (Blockältester) állt, akit a táborrangidős ajánlott, és a tábor vezetősége nevezett ki; a fegyelemért, rendért, élelemtől való felelős. A blokkrangidősök minden lakószárnyból kiválasztottak két-három-több emberből álló szobaügyeletet, akiknek tagjait a táborrangidős nevezte ki. Ők tartották fenn a blokk rendjét, és ők látták el a foglyokat étellel. De ezen belül minden teremnek, teremrésznek (szobának) megvolt a maga felelőse. A foglyok közül minden barakkban dolgozott egy-egy irodista, aki a foglyok személyi lapjait vezette. A blokkrangidősök és a szobaügyelesek is gyakran visszaéltek hatalmukkal, beosztásukkal. A további sorrend: Lagerschreiber (táborírnok). Oberkapo (főkapó, fő munkavezető), Kapo, az olasz capo (fő, fej) szóból eredeztették. A táborban lévő különböző objektumok (mint pl. konyha, gyengélkedő, műhelyek, raktárak) élén álló foglyok hatásköre messze túlhaladta munkaterületüket. A rangsor alján állt a tábori tűzoltó (Lagerfeuerwehr) (tábori tűzoltó) és a futár (Kurier).

A rangsorba tartozókkal a foglyok tömegeinek közvetlen kézbentartását, ellenőrzését akarták elérni. Sikerült. A fogoly tisztségviselők közül sokan saját előnyeik megszerzéséért és megtartásáért kegyetlenebbek voltak megbízóiknál. Feladatuk volt bármilyen akciótól visszatartani a foglyok tömegeit, fenntartani a „rendet”.⁸ A munkaszolgálat vezetővel, és a munkabevetési vezetővel való kapcsolatot a munkaügyi statisztikai hivatalon keresztül működtették a foglyok. Hivatalosan a fő feladatuk a teljesített munkaórák kiszámítása volt, de emellett emberek százait tudták a saját nyilvántartásaik révén megmenteni. Titokban kihúzták a neveket a haláltranszportok listáiról, vagy ha életük a törzstáborban veszélyben forgott, külső kirendeltségekhez irányították őket. Viszont hálátlan feladat volt számukra, amikor néhány óra alatt foglyok ezreit kellett készenlétbe helyezni.

⁶ Kogon, Eugen: Az SS-állam. Coldwell Könyvek. Budapest, 2006. 88. o.

⁷ Uo. 89. o.

⁸ Kovács László: Tanú vagyok. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár. Nyíregyháza, 2004. 99-100. o.

A halálgyár igazgatási rendszerébe beosztott foglyok sem voltak egyenrangúak. Mint egy túlélő visszaemlékezett: „Számomra a szociális létra legalsó fokán jutott csak hely. A rangsorban fölöttem vannak az úgynevezett funkciós rabok, azután a kápók, a blokkfőnökök.”⁹ De voltak szakácsok, ételhordók, teacipelők, hullaszállítók, ápolók, éjszakai őrök, barakktakarítók, latrina- és mosdófelügyelők.¹⁰ A hierarchia alján a tábori tűzoltó és a futár állt.

A magyar zsidók átlagosan három napi utazás után érkeztek meg egyenesen Auschwitzba. A vasúti kocsikból kiszállva felsorakoztatták őket a sínpárok melletti rámpán, majd el kellett vonulniuk a szelektáló SS-orvos előtt, aki az öregeket, betegeket, munkaképteleneket egyetlen kézmozdulattal a gázkamra felé vezető oldalra irányította. Ezalatt a korábbi foglyokból szervezett ún. Kanada munkacsapat – akiknek tilos volt az érkezettekkel beszélni – a vagonokból lerakodták a holttesteket és a deportáltak csomagjait. Alkalmanként adódott lehetőség, hogy segíteni próbáltak a deportáltaknak: az idősebb férfiaknak odasúgták, hogy negyvenévesnek, a kamaszoknak pedig, hogy tizenhat évesnek vallják magukat. Az első szelekciót a deportáltak átlagosan mintegy 20-30 %-a élte túl, akiket a tábori fürdőhöz hajtottak, ahol hajukat, szőrzetüket leborotválták. Ezt egy gyors zuhanyozás követte, majd új ruhát kaptak, legtöbbször a már megöltek levetett rongyait. Az életben hagyott zsidók ezzel beléptek a náci lágerrendszerbe, aminek legszembetűnőbb jele az volt, hogy fogolyszámukat a bal alkarjukba tetoválták. Tízezreket néhány napon belül más táborokba szállítottak. A többieket az SS munkaerő-tartalékként az Auschwitz-komplexum különböző altáborába és a birkeunai tábor különböző sektoraiba irányították, ahol túlszűfolt barakkokban laktak.

Jorge Semprun, a spanyol kommunistát – akit kizárt a párt – és francia ellenállót 1943-ban tartóztatta le a Gestapo és szállították a buchenwaldi koncentrációs táborba. Tapasztatát így összegezte: „A táborban állattá lesz az ember, képes ellopní társa kenyerét, képes a sír felé taszítani a társát. De egyben legyőzhetetlen lénné is lesz az ember a táborban, aki képes utolsó csikkjét, utolsó kenyérdarabját is megosztani, utolsó lélegzetét is, hogy segítsen bajtársán. Vagyis nem a táborban lesz legyőzhetetlen állattá az ember.”¹¹ Primo Levi 1943. december 13-án fogta el a fasiszta milícia a hegyekben, ahol partizáncsapatot szervezett, 24 éves volt ekkor. Levi szürke övezetbe sorolta azokat a foglyokat, akik valamilyen mértékben és meghatározott cél érdekében – amit tekinthettek jónak is – együttműködtek a náci hatóságokkal. Mint írta: „A táborlakók között a kisebbséget a túlélők alkotják, akiknek „soraiban jóval nagyobb számban vannak azok, akik fogságukban valamilyen kiváltságot élveztek.”¹² Véleménye szerint a „világ légerei laboratóriumnak tekinthetők, melyek mindegyike gerincét a rabtisztviselők hibrid osztálya alkotja, s ez egyben legaggasztóbb vonása is”, de a lágerhatóságokkal együttműködők esetében „óvatlanság volna elhamarkodottan erkölcsi ítéletekre ragadtatnunk magunkat. Ne tévesszük szem elől, hogy a fő bűn a rendszert terheli, a totalitárius állam szerkezetét, s mindig nehéz megítélni, mekkora szerepet vittek benne az egyes nagy és kis (mindenesetre sohasem rokonszenves, magukat sohasem feltáró) közreműködők.”¹³

A foglyoknak részt kellett venniük a közvetlen gyilkolásban is. Az 1963-1964-ben lezajlott frankfurti Auschwitz-perben egy SS a Fekete Falnál történte kivégzésekről mondta,

⁹ Heller György: Auschwitz napló. Oriold és társai. Budapest, 2013.

¹⁰ Primo Levi: i.m. 117. o.

¹¹ Jorge Semprun: A nagy utazás. Európa Könyvkiadó. Budapest, 2007. 59. o.

¹² Primo Levi: Akik odavesztek és akik megmenekültek. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1990. 15. o.

¹³ Uo. 47. o.

hogy a „11-es blokk egyik fogolyfelügyelője [Jakob] hozta őket...Ő kísérte azután a foglyokat egyenként a Fekete Falhoz is.” Ő tartotta a fal felé fordított foglyokat, miközben tarkón lötték őket. Josef Klehr fogoly ápoló pedig így emlékezett: „Azoknál a betegeknek, akiket a lágerorvos arra választott ki, hogy megöljék őket, az injekciózást egy Peter Wörl nevű fogoly hajtotta végre a 28-as blokkból...Wörl után egy Felix keresztnevű ápoló következett, aki tovább csinálta ezt a dolgot. Először szörnyen elítéltem, hogy a foglyoknak társaikat kell injekcióval megölniük.”¹⁴

A leghírhedtebbé és legismertebbé a kápók váltak, akiket a munkaszolgálat vezető nevezett ki, a munkakommandónak parancsoltak, és az SS-kommandóvezetőnek tartoztak felelősséggel. A kápók munkáját előmunkások segítették, akik felügyelők voltak, kiosztották a munkát, de nem dolgoztak. A kápók bal kabátujjuk közepén Capo feliratú karszalagot viseltek. A kápók főnöke az Obercapo volt. „A kápók lényegében korlátlan hatalommal rendelkeztek, csak az erőszak alsó határát szabták meg, felső határt azonban nem. Ha nem volt elég kegyetlen, leváltották. Szabadon bántalmazhatták, gyilkolhatták alárendeltjeiket 1943 végéig. Ekkor a munkaerőhiány miatt szabtak határt az önkénynek, a kápó nem tehetett tartós kárt a rabok munkaképességében.”¹⁵

Levi megpróbál választ adni arra a maga által feltett kérdésre, hogy kiből lett kápó? Egyrészt, akiknek felkínálták ezt a lehetőséget, „akikben a tábor parancsnoka és gyakran jó lélekismerőnek bizonyuló megbízottai felfedezni vélik a szunnyadó kollaboránst”; börtönökből átszállított közönséges bűnözőkből, szenvedéstől megtört és/vagy erkölcsileg megroppant politikai foglyokból, olyan zsidókból, akik „a felkínált aprócska hatalomtörődék” révén láttak menekvést a „végső megoldás” előtt.¹⁶ Pisar azt emelte ki, hogy a „kápók általában vadállatok voltak, a felszabadulás után a túlélők első dolga volt felkutatni őket, hiszen ők voltak a mindennapokban közvetlenül felelősök a fogolytársak haláláért.”¹⁷ De nemcsak irányítottak, hanem ők maguk is dolgoztak nem egy esetben. A hét (!) koncentrációs tábor – többek között Dachau, Majdanek és Auschwitzot is – megjárta, valamint Leonard Bernstein 3. Kaddish szimfóniájában is aktívan közreműködő lengyel származású amerikai ügyvéd visszaemlékezésében kitér a kápókra is: „A szemetes targoncát a kápók közül a legkivételezettebbek tolták a telepre, erőszakos, teljes büntetlenséget élvező férfiak.”¹⁸

„A zsidó kápók sokszor csúnyábban viselkedtek, mint egyes szadista német őrök. - Ebben sok igazság van, de föl kell tenni a kérdést: kik agyalták ki, kik működtették a kápó-rendszert? A németek számára jelentős élőerő-megtakarítást jelentett, hogy a foglyok fegyelmelésének, gyötrésének és kínzásának feladatát jelentős részben át tudták hárítani a foglyok közül szadista hajlamaik alapján gondosan kiválogatott kápókra. A zsidó kápók, mint ahogy a lengyel, német, szlovák, ukrán vagy orosz kápók többsége, csak úgy maradhattak életben, ha náci őrök előtt nap mint nap bizonyították alkalmasságukat, vagyis pont olyan szadista gyilkosok tudtak lenni, mint ők.”¹⁹ „A táborrangidősöket, blokkrangidősöket, kápókat és előmunkásokat a bal karjukon fekete szalaggal, rajta fehér írással különböztették meg a tábor vezetőségétől”²⁰

¹⁴ Uo. 90-91. o.

¹⁵ Naumann, Bernd: Az Auschwitz-per. Beszámoló Mulka és társai vádlottaknak a frankfurti esküdtbíróság előtt lefolyt bűnügyéről. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1990. 53. o.

¹⁶ Uo. 54. o.

¹⁷ Samuel Pisar: Vér és remény. Auschwitz poklától a sikerek csúcsáig. Corvina. Budapest, 2013. 85. o.

¹⁸ Uo. 78. o.

¹⁹ Karsai László: A Holokausztagadókrol. Élet és Irodalom 2002. július 5.

²⁰ Uo. 94.

Auschwitzi különlegességnek számítottak az aufsichtes-felügyelők akik szabadon mozoghattak, a kápoikat kellett ellenőrizniük, továbbá megakadályozni a szökést és a csempészt.

Sokan megemlékeztek a kápoik emberségéről, ami ritkaságnak számít. *„Magyar zsidó capok voltak, kik nagyon rendesen bántak velünk. Napi kosztunk 1 darab kenyér, egy kis margarin és egy fél liter Buckerzuppe volt, ami nem volt más, mint tiszta víz. Néha a konyhában, vagy a veremből lehetett egy kis krumplit szerezni, de ez azzal a veszéllyel járt, hogy ha észrevették, ütést mértek az emberre.”* Előfordult, hogy német kápoik is segítettek a magyar zsidókon: *„Itt a munka már nem volt olyan nehéz, mert egy derék német zsidó capo volt, aki nem hajtotta a munkát. Csak a Meister volt nagyon rossz, mert ha capo nem volt ott, még ütött is sokszor.”* Életmentésnek minősülnek azok az esetek, amikor egy zsidó orvos a szabályokat áthágva gyógyszert szerzett a válságos állapotban lévő foglyoknak. A koncentrációs táborok túlélői közül azoknak a munkáiban, akik megírták emlékirataikat ritkán kerülnek elő zsidó kápoik; az SS-ek segítői általában lengyelek, szlovákok, németek.”

Nemes László Oscar-díjas filmje, a *„Saul fia”* 2015-ben a magyar közönség figyelmét is a Holokauszt legellentmondásosabb és legtöbbet bírált zsidó szereplőire, a nyilvánvaló bűnösök és a nyilvánvaló áldozatok között húzódó erkölcsi szürke zóna lakóira, a Sonderkommando tagjaira irányította. *„Nekik kellett fenntartaniuk a gázkamrákba irányított (de sorsukról mit sem sejtő) újonnan érkezettek között a rendet; nekik kellett kirakodniuk a holttesteket a gázkamrákból, kihúzniuk a holtak állkapcsából az aranyfogakat, lenyírniuk a halott nők haját, szétrakniuk és osztályozniuk a holtak ruháját, cipőjét, csomagját; átszállítaniuk a tetemetek a krematóriumba, ügyelni az égetőkemencék működésére, majd kiüríteniük és eltüntetniük a hamut.”*²¹

A sonderkommandósok fehér csempés zuhanyzóban tisztálkodhattak, az áldozatok holmijával berendezett szállásuk is viszonylag kényelmes volt. A krematóriumok vetkőzőiben talált ételeket megehették, a ruhákat hordhatták, alkoholhoz és dohányhoz is hozzájutottak. Volt, hogy a 12 órás munkaidő után akár könyvet is olvashattak. De maguk is halálra ítélt áldozatok voltak, néhány hónap munka után ők is a gázkamrában végeztek. Munkájuk a vagonokról érkező deportáltak leszállításától kezdődött, ahonnan egy öltözőhelyiségbe kísérték a csoportokat. A vonulás közben folyamatosan a gyanútlanúságot fenntartó kijelentések hangzottak el, mint például, hogy siessenek, mert kihűl a levesük, a víz hideg és ihatatlan ezért teát fognak kapni, vagy milyen szakmunkásokat keresnek. Az öltözőből már közvetlenül a gázkamrába irányítás történt, mindeközben a Sonderkommando tagjai pontosan tisztában voltak azzal, hogy mi fog történni, de választásuk nem volt: gázkamrába kísértekől hátrahagyott ruhákat a kommandó tagjaival átkutattatták bármilyen irat és értéktárgy, illetve készpénz után. Innen a holttestek összegyűjtése, a kamra megtisztítása vízzel és fertőtlenítőszerrel, majd a holttestek elégetése következett a tábor területén található krematóriumban. A munkát éjjel-nappal végeztetik, nappalos és éjszakai műszakok váltották egymást, minden műszakot sorakozó zár le ahol a foglyok sorszámai hangzottak el, a jelenlévők „jawohl” (igenis) válasszal nyugtázzák, hogy jelen vannak. A halottak szállítását a visszaemlékező szerint úgy oldották meg, hogy *„a kötél egyik végét a karunkra hurkolták, a másik végén levő hurkot a halott fogoly karjába akasztottuk, így*

²¹ Rostás Eni: A pokol kapuját a Sonderkommando tagjai őrizték. Forrás: https://konyves.blog.hu/2017/01/27/zalmen_gradowski. (Letöltés ideje: 2020.06.18.)

vonszoltuk a homokon az autóhoz.” A krematórium előtt lerakták a hullákat, és ugyanígy vonszolták őket a vízzel felöntött betonon a kemencékhez.²²

A transzportok sűrűsödése nemritkán mindkét műszak együttes dolgoztatásával járt. Ha a túl sok ember elégetését már nem bírták el a kemencék, akkor a transzportról érkezőket gödrökhöz lökdösték, ahová menet meztelenre vetkőztették az embereket, a végén pedig lelőtték őket, testüket pedig ezekbe a gödrökbe dobatták, ahol SS-őrök néha lángszórával égették a felgyülemlett holttesteket, de általában az égetéssel sem bajlódtak mindig.

Arról, hogy a Sonderkommandó tevékenységéről későn szerzett tudomást a világ, meghatározó szerepet játszott, hogy a háború után Izraelben uralkodó politikai-kulturális légkör meghíúsított minden törekvést, ami nem illeszkedett a Holokauszt bemutatásának állami ideológiájába. Ebbe nem fért bele a zsidók szerepvállalásának bemutatása, így a zsidótanácsokról vagy épp a Sonderkommandóról nem lehetett beszélni.

²² Naumann, Bernd: Az Auschwitz-per. Beszámoló Mulka és társai vádlottaknak a frankfurti esküdtbíróság előtt lefolyt bűnügyéről. Kossuth Könyvkiadó, 1966. 281-282. o.